

Sadurczykus Times

kwiecień 2012

Lubelskie ślady na syberyjskim szlaku w XIX w.

IX Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika

w Lublinie

rok szkolny 2012/2013

**SZKOLNY PROJEKT EDUKACYJNY
Z HISTORII**

Temat: *Polacy w Rosji, Rosjanie w Polsce –
zesańcy, odkrywcy, budowniczości, żołnierze,
twórcy, emigranci*

Opracował dr Ireneusz Sadurski

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	4-6
1. Cel główny projektu.....	6
2. Cele szczegółowe projektu.....	6-7
3. Metody i środki dydaktyczne w realizacji projektu.....	7-9
4. Droga Henryka Wiercieńskiego na Syberię	9-13
5. Biogram Henryka Wiercieńskiego.....	14-15
6. Wycieczka edukacyjna. Scenariusz: <i>Wędrujemy szlakiem ks. Piotra Ściegiennego na Lubelszczyźnie</i>	16-22
7. Sylwetka Jakuba Rejnera w powstaniu zabajkalskim 1866 r.....	22-27
8. Wybrane aneksy: biogramy wybitnych uczestników powstania 1866 r.....	28
9. Sześciu braci Rosjan.....	29
10. Proponowana bibliografia załącznikowa.....	30
11. Rola nauczyciela historii we współczesnej szkole.....	31-32

Herb Syberii

WSTĘP

Typizacja problematyki, która pojawi się w projekcie będzie dotyczyć czterech zaplanowanych bloków tematycznych. Pierwszy będzie obejmować dzieje lubelskich zesłańców szczególnie postyczniowych i rosyjskich rewolucjonistów na Syberię, która stała się symbolem męczeństwa i wspólnej walki obydwu narodów o wolność i sprawiedliwość. Celem projektu będzie także ukazanie wspólnych losów zesłańców oraz dokonanie oceny ich postaw i wspólnych działań w latach 60-tych XIX w, ze szczególnym uwzględnieniem powstania nad Bajkałem w 1866 r. Po drugie ukazanie dramatycznego szlaku syberyjskiego młodych Polaków, byłych uczniów i absolwentów Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie w latach 1832-1864, (od więzienia do Uralu), którzy przemierzali szlak licznych wcześniejszych pokoleń marząc o wolnej Polsce. Po trzecie ukazanie roli ks. Piotra Ściegiennego, przebywającego na zesłaniu aż 25 lat, którego postać urosła do miana symbolu. Żywa pamięć o jego tragedii nastrojała patriotycznie i antyrosyjsko młode pokolenie Polaków. Po czwarte ukazanie rewolucjonistów rosyjskich, których odnajdujemy w Powstaniu Styczniowym na Lubelszczyźnie w latach 1863-1864.

Martyrologiczny obraz Syberii, poczynając od XVIII w, przez XIX w, a kończąc na XX w. towarzyszył wielu pokoleniom Polaków. Historia zesłańców polskich wiąże się z rozporządzeniem rządu carskiego z 29 maja 1768 r., który rozkazał wziętych do niewoli konfederatów barskich zesłać na Syberię. Natomiast wyznaczoną przez carat rolę wszechrosyjskiego dziewiętnastowiecznego więzienia politycznego, Syberia, na niespotykaną skalę, zaczęła pełnić po upadku powstania styczniowego¹. Z opracowania Ottona Beiersdorfa wynika, że łączna liczba zesłańców okresu 1861-1866 wyniosła około 30 tysięcy, bez osób wcielonych do batalionów syberyjskich². Natomiast Siergiej Maksimow, na podstawie urzędowych danych podaje liczbę ponad 18 tysięcy Polaków³. Zesłani Polacy mogli niekiedy liczyć na wsparcie Rosjan. Źródła pamiętnikarskie podają, że polityczni zesłańcy rzadko spotykali się z wrogością, a częściej ze współczuciem i pomocą ze strony miejscowej ludności⁴.

Lata sześćdziesiąte XIX stulecia otwierają nową kartę w dziejach rewolucyjnej współpracy polsko-rosyjskiej na Syberii. W maju 1862 r. giną za sprawę polską pierwsi członkowie rosyjskich organizacji rewolucyjnych. Jan Arnholdt i Piotr Gliwicki za rozpowszechnianie wydawnictw rewolucyjnych wśród oficerów i żołnierzy oraz za kontakty z rewolucjonistami polskimi zostają rozstrzelani. Po upadku powstania styczniowego rzesze

¹ H. Skok, *Polacy nad Bajkałem 1863-1883*, Warszawa 1974, s. 5.

² O. Beiersdorf, *Współpraca polskich i rosyjskich rewolucjonistów na Syberii w okresie Powstania Styczniowego [w:] Z przeszłości Syberii*, Kraków 1964, s. 41.

³ S. Maksimow, *Syberia i ciężkie roboty*, t. 3, Warszawa 1898, s. 81.

⁴ B. Jędrzychowska, *Polscy zesłańcy na Syberii 1830-1883*, Wrocław 2000, s. 35.

więźniów politycznych zapełniły szlaki syberyjskie. Szli na zesłanie obok siebie polscy powstańcy roku 1863 i członkowie rosyjskich organizacji rewolucyjnych. Czekwały ich długie lata ciężkiego wygnania, tęsknoty do bliskich, do ojczyzny. Wielu z nich nie rezygnowało z walki, nieustannie dążąc do wyrwania się z niewoli, nawet za cenę życia⁵.

Jako źródła do opracowania tych zagadnień będą wykorzystane Pamiętniki⁶ Henryka Wiercieńskiego i wspomnienia Piotra Deręgowskiego, wydane pod tytułem *Podróż do Syberii i powstanie nad Bajkałem*⁷. Na podstawie literatury pamiętnikarskiej H. Wiercieńskiego wywodzącego się z Lubelszczyzny pragniemy ukazać jego dramatyczny szlak, jaki odbył na zesłanie, po dostaniu się do niewoli rosyjskiej biorąc udział w powstaniu styczniowym. Natomiast ze wspomnień P. Deręgowskiego pragniemy przybliżyć powstanie nadbajkalskie z 1866 r., którego jednym z głównych orędowników był pochodzący z Lublina niespełna 23-letni młodzieniec Jakub Rejner. Lektura tych książek przypomina losy dwóch młodych lublinian, którzy za swoją działalność patriotyczną zostali wywiezieni na Syberię⁸. Uczniowie będą mieli okazję poznać biografię swoich rówieśników sprzed półtora wieku, których nazwiska ogółowi Polaków nic nie mówią.

Obok tych dwóch postaci pragniemy także ukazać postać demokracji, wybitnego działacza politycznego w sutannie, wikarego z Wilkołaza w diecezji lubelskiej, ks. Piotra Ściegiennego skazanego w 1846 r. na dożywotnią katorgę w Nerczyńsku. Po wielu latach pobytu na zesłaniu w 1871 r. dane mu było powrócić do rodzinnego kraju i osiąść w Lublinie. Wspomnienia osób zaangażowanych w walce z caratem o niepodległość Polski ukazują ich osobiste przeżycia i dramaty okupione wieloletnim zesłaniem i marzeniami powrotu do kraju. Powstanie 1863 r. i powstanie z 1866 r. doprowadziło do nawiązania bliższych kontaktów, wymiany myśli i zbliżyło polskich powstańców i rewolucjonistów rosyjskich, którym przyszło dzielić takie same losy. Pozwoli to młodzieży rosyjskiej i polskiej uświadomić sobie, że pokolenie powstańców polskich w XIX w. i rewolucjonistów rosyjskich, ludzi w tym samym wieku stawiało sobie takie same cele. Dla Polaków było to wywalczenie niepodległości, dla Rosjan, współpracującymi z Polakami, obalenie caratu i stworzenie w ówczesnych warunkach sprawiedliwego ustroju politycznego i społecznego. Ukażemy

⁵ W. Jewsiewicki, *Na syberyjskim zesłaniu*. Warszawa 1959, s. 44-45.

⁶ H. Wiercieński, *Pamiętniki*, przedmowa i opracowanie A. Zajączkowski, Lublin 1973.

⁷ P. Deręgowski, *Podróż do Syberii i powstanie nad Bajkałem*, Poznań 1878.

⁸ Syberia w połowie XIX w. była krajem zacofanym i słabo zaludnionym i dzieliła się na dwa generalne gubernatorstwa. Syberia zachodnia obejmowała obszar od Uralu do Jeniseja, ze stolicą w Tobolsku, podzielono na gubernię tobolską, tomską oraz obwód omski. Miasta: Tobolsk, Tłumień, Tomsk, Barnauł, Omsk, Piętropawłosk. Syberia wschodnia w stolicą Irkucku obejmowało gub. jenisejską (ze stolicą Krasnojarsku), irkucką i obwód jakucki. Miasta: Irkuck, Krasnojarsk, Jenisejsk, Kiachta (zw. Troickosawsk). Zob. H. Skok, *Polscy nad Bajkałem 1863-1883*, s. 18-21.

wszechstronnie sylwetki sześciu działaczy rewolucyjnych, którzy walczyli w oddziałach powstańczych na Lubelszczyźnie w latach 1863-1864. Na podstawie tych biogramów będziemy starali się przedstawić drogę rewolucyjną i ideały, które przyświecały ich działalności.

Konspekt będzie stanowił próbę ukazania losów lubelskich zesłańców postyczniowych, przebywających głównie w okolicach Bajkału. Temat został wybrany celowo, bo zdajemy sobie sprawę, jak niewiele współczesna młodzież, w tym lubelska, wie o losach swoich rówieśników żyjących w czasach niewoli narodowej, zwłaszcza w czasie powstania styczniowego i popowstaniowych represji w XIX wieku. Włączenie do badań również losów zesłanych Rosjan, sprzeciwiających się czynnie caratowi, może przyczynić się do nawiązania dialogu w stosunkach polsko-rosyjskich na rzeczywistych historycznych podstawach.

1. Cel główny projektu

Na podstawie projektu i zdobytej wiedzy z najnowszej historii Polski uczeń szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej ma uświadomić sobie, jak dramatyczne znaczenie miało słowo Sybir – Syberia, jako symbol wspólnej walki i męczeństwa powstańców polskich i rewolucjonistów rosyjskich, a także, jaki wpływ miała ta kwestia na świadomość młodych pokoleń.

2. Cele szczegółowe projektu

Realizacja projektu powinna pomóc uczniowi poznać:

- pierwsze związki Polaków z ziemią syberyjską;
- warunki życia zesłańców politycznych na Syberii, od konfederacji barskiej do powstania styczniowego;
- długotrwały proces zsyłania na Syberię uczestników powstania styczniowego;
- drogę zesłańców na Syberię;
- rozmieszczenie zesłańców, ich osiedlenie i zamieszkanie;
- warunki codziennego życia zesłańców;
- przyczyny wybuchu powstania za Bajkałem w 1866 r. i jego przebieg;
- historię i kulturę rejonu nadbajkalskiego;

- umiejętności wykorzystania zdobytej wiedzy i kształtowanie postawy obywatelskiej ucznia;

Znaczenie nazw, pojęć, i terminów dotyczących Syberii: Sybir, Sybirak, Syberia Wschodnia, Syberia Zachodnia, Bajkał, Katorżnicy, zesłanie, katorga, osiedlenie, Irkuck, Tomsk, Nerczyńsk.

3. Metody i środki dydaktyczne w realizacji projektu

Reforma programowa nakłada na szkoły, również szkoły ponadgimnazjalne, obowiązek realizacji ścieżek edukacyjnych oraz celów, zadań i treści w tym obszarze edukacji kształcenia ogólnego. Nauczyciel już od dawna przestał być dla ucznia jedynym źródłem informacji. Dlatego ważne jest, by pedagodzy stali się ekspertami i doradcami edukacyjnymi, którzy ukierunkowują proces uczenia się młodzieży szkolnej. Nauczyciele powinni ponadto tworzyć takie sytuacje dydaktyczne, w których uczniowie kształcą umiejętności, samodzielnie zdobywają wiedzę oraz korzystają z wielu dostępnych źródeł informacji. W reformującej się szkole zaleca się odchodzenie od obowiązującego dotychczas encyklopedyzmu, a przynajmniej jego ograniczenie, na rzecz kształtowania umiejętności, postaw i kompetencji uczniów. Podstawowym celem nauczyciela historii w realizacji omawianego tu projektu powinno być przygotowywanie młodzieży do spojrzenia na trudne stosunki polsko-rosyjskie. Wymaga to preferowania metod aktywizujących, rozwijających kreatywność i umożliwiających samokształcenie uczniów. Integralną częścią tych metod są elementy edukacyjne, przybliżające wiedzę o historii i kulturze obu narodów. Cechą ścieżki edukacyjnej jest jej koncentracja wokół określonej tematyki, która nie mieści się w całości w żadnym przedmiocie nauczania.

Jeśli chodzi o środki dydaktyczne, to oprócz podręczników szkolnych wykorzystano prace popularnonaukowe, pamiętniki uczestników powstania styczniowego i zabajkalskiego oraz malarstwo i grafikę. Korzystano także z informacji uzyskanych w Internecie. Ważnym środkiem dydaktycznym, którym się posługiwano, zależnie od zewnętrznych okoliczności, był udział uczniów IX Liceum w zajęciach historycznych w Archiwum Państwowym w Lublinie. Głównym ich celem było zapoznanie młodzieży z materiałami źródłowymi dotyczącymi Lublina i Lubelszczyzny w okresie zaborów w XIX w.⁹ Bezpośredni kontakt z

⁹ Bogato udokumentowany jest okres zaboru rosyjskiego, zarówno czasy autonomii Królestwa Polskiego, jak i stopniowego jej ograniczania po kolejnych powstaniach narodowych w XIX w. Szczególnie cenne są zespoły akt administracji zaborczej: Komisji Województwa Lubelskiego (1816-1837), przekształconego w 1837 r. w Rząd

dokumentami miał za zadanie przybliżyć wydarzenia i wpłynąć na wyobraźnię uczniów biorących udział w zajęciach oraz skłonić ich do refleksji. Miał również uświadomić im, że szkoła nie zawsze była przyjazna Polakom, że zachowanie postawy patriotycznej mogło grozić różnymi dolegliwymi konsekwencjami. Mimo to młodzież oprócz nauki szkolnej zajmowała się nielegalnym samokształceniem, działała w różnego rodzaju akcjach konspiracyjnych, brała udział w demonstracjach patriotycznych, a nawet walczyła w oddziałach powstańczych. Z tego powodu niektórzy uczniowie byli wywiezieni na Syberię. Próba takiego spojrzenia stanowiła zasadniczy cel zajęć historycznych. Drugą korzyścią, jaką wyniosła młodzież z pobytu w Archiwum, było nabycie praktycznej umiejętności korzystania z zasobów archiwalnych, szczególnie materiałów XIX-wiecznych. Chętnie dokonywała „małego badania” informacji.

Zajęcia w Archiwum pozwoliły stwierdzić, że praca z tekstem źródłowym nie tylko pogłębia zainteresowanie uczniów badanym okresem, ale i przybliża im warsztat pracy historyka. Kontakt ze źródłem historycznym ugruntowuje zaufanie młodzieży do historii jako nauki. Jednym z głównych celów edukacji historycznej, jaki stawiamy w całym tym przedsięwzięciu, jest uczenie myślenia historycznego. W realizacji tego celu bardzo pomocna jest analiza tekstu źródłowego. Wybór form pracy ze źródłem historycznym zależy od tematyki lekcji, możliwości recepcji uczniów i stopnia trudności dokumentów, które zamierzamy wykorzystać. Nauczycielowi stale powinna towarzyszyć refleksja, dająca odpowiedzi na pytania:

- jaką rolę ma odgrywać źródło;
- w którym momencie dydaktycznym można je wykorzystać najbardziej efektywnie;
- i w jaki sposób to czynić.

W moim przekonaniu praca ze źródłem historycznym:

1. Uczy rzetelnego poszukiwania prawdy metodą stricte naukową;
2. Zbliża uczniów do dawnych czasów, pozwala im wczuć się w ich atmosferę, wyobrazić sobie życie w przeszłości;
3. Służy rozwijaniu wielu umiejętności, takich jak:
 - zbieranie, analizowanie i interpretowanie danych;

Gubernialny Lubelski I, a od 1867 r. w Rząd Gubernialny Lubelski II. Spośród zgromadzonych archiwaliów najbardziej wartościowe pod względem merytorycznym do poznania środowiska gimnazjalnego szkoły średniej w Lublinie w XIX w. są akta ówczesnej Szkoły Wojewódzkiej, a przede wszystkim Gubernialnej, zawierające bardzo bogatą dokumentację związaną z bezpośrednią działalnością ucznia.

- samodzielność myślenia;
 - odróżnienie faktu od oceny, opinii autora źródła;
 - dostrzeganie powiązań przyczynowo-skutkowych;
 - formułowanie obiektywnych sądów i ich wniosków;
 - rozumienie, że dotychczasowe oceny, sądy i wnioski mogą ulec rewizji w świetle nowych lub na nowo interpretowanych źródeł.
4. Ma duże walory wychowawcze, sprzyja, bowiem wychowaniu patriotycznemu, uczy szacunku do Ojczyzny i zasług zarówno wybitnych jednostek, jak i dorobku całego społeczeństwa w minionych epokach;
 5. Wywołuje przeżycia emocjonalne, budzi motywację do uczenia się, poznawania historii, do poszukiwania prawdy oraz kształtowania zainteresowań historią.

Henryk Wiercieński w latach 80-tych XIX wiek

4. Droga Henryka Wiercieńskiego na Syberię

Prawie wszyscy pamiętnikarze w przejmujący i dramatyczny sposób kreślą szlak syberyjski. „Droga, czyli pochod ów, jest drogą i pochodem przez samo dno piekieł” - pisał zesłaniec Jan Siwiński¹⁰. Walenty Ćwik bardziej znany, jako Józef Białynia Chołodecki, wspominał: „Na każdej prawie stacji potrzeba było szturmem zdobywać sobie miejsca na pryczy, na każdej prawie stacji zwycięsko wychodzili pospolici zbrodniarze, a my układaliśmy się do snu pod tapczanami na brudnej, wilgotnej podłodze¹¹. Droga na Sybir, trwająca niejednokrotnie ponad rok, była najbardziej uciążliwym okresem odbywania kary przez zesłańca.

W oparciu o pamiętniki absolwenta Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie Henryka Wiercieńskiego można będzie przedstawić szczegółowo drogę, wziętego do niewoli powstańca z Królestwa Polskiego na Syberię. Ukazana ona zostanie w ujęciu kartograficznym. Na mapie ówczesnej Europy prześledzone zostaną etapy jego syberyjskiej drogi z jednoczesnym wydobyciem, jakie środki lokomocji zostały zastosowane (droga odbyta koleją, droga piesza, łodzią, dorożką). Droga na Syberię dzieliła się na cztery etapy.

¹⁰ J. Siwiński, *Katorżnik, czyli pamiętniki Sybiraka*, Kraków 1905, s. 52.

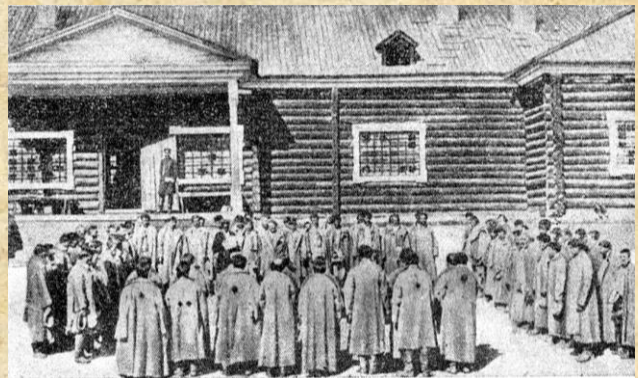
¹¹ W. Ćwik, *Pięć lat w kraju niewoli. Wspomnienia Sybiraka*, Czerniowce 1893, s. 55.

Etap I Warszawa - Petersburg

Henryk Wiercieński dostał się do niewoli rosyjskiej 25 lutego 1863 r w bitwie pod Małogoszczą. Wraz innymi zesłańcami pod eskortą kozaków został 30 stycznia 1864 przewieziony do Warszawy. Trafił do Cytadeli, pełnej tytoniowego dymu, woni wypocin ludzkich, odoru i zaduchu. Niebezpieczeństwo bycia okradzionym zmuszało go do spania w ubraniu. Wyrokiem sądu wojennego został dożywotnio zesłany na obszar Syberii Wschodniej. 10 lutego w głębokim przygnębieniu opuszczał Warszawę z ówczesnego Dworca Petersburskiego, z którego odjeżdżały transporty więźniów na Syberię. Pociąg jechał do Petersburga. 11 lutego w godzinach południowych dotarł do Dyneburga. Tu po raz pierwszy pozwolono więźniom wyjść z wagonów i zjeść posiłek. 12 lutego po południu dojechali do Petersburga¹². Postój trwał tutaj zwykle kilka dni, a czasem przeciągał się i do kilku tygodni. W czasie postoju urzędnicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych rejestrowali zesłańców i wyznaczali im miejsca zesłania, jednak bez wskazania konkretnej miejscowości, a jedynie określając gubernię. Następnie zesłańcy byli transportowani koleją do Moskwy¹³.

Etap II Moskwa - Niżny Nowogród

Pod wieczór pociąg z Petersburga wyruszył w stronę Moskwy. Po krótkim postoju w Twerze (13 lutego) o północy dojechał do Moskwy. Już na miejscu oddzielano tych, którzy mieli być zesłani do Rosji europejskiej i wysyłani niewielkimi grupami do miejsc zesłania. Z pozostałych formowano większe, kilkusetosobowe partie, które były przewożone koleją do Niżnego Nowogrodu. Po rozdzieleniu Wiercieński trafił do grupy liczącej 33 zesłańców. 14 lutego o godzinie 5 rano znalazł się w więzieniu cyrkułu Preczystieńskiego (Pryczyńskiego), gdzie dano mu 5 kopiejek na całodzienne utrzymanie. 18 lutego o godzinie 4 po południu opuścił Moskwę. W dalszą podróż wyruszył wagonem klasy III. Nazajutrz rano przybył do Niżnego Nowogrodu na lewym brzegu Oki. Tutaj linia kolejowa się kończyła. Dalej droga na wschód wiodła odcinkami: pieszo, podwodami, a także statkami, szlakiem Wołgi i Kamy do Permu.

Zesłańcy na apelu przed wymarszem ze stacji etapowej w dalszą drogę (L. Deutsch, *Szesnaście lat na Sybirze*)

¹² H. Wiercieński, *Pamiętniki*, s. 219-223.

¹³ H. Skok, *Polacy nad Bajkałem 1863-1883*, s. 72.

Etap III Niżny Nowogród - Tobolsk

Zamarzniętą Wołgę przejechał dorożką. Dalej cały czas posuwano się po pokrytej lodem rzece. 22 lutego zobaczyli malownicze, pagórkowate okolice Kazania¹⁴. W przejmującym zimnie, odbierającym sen, 26 lutego dojechali do brudnego miasta Perm.

Zobaczyli tu politycznych skazańców z Królestwa Polskiego, w rogatywkach i długich butach, którzy skuci łańcuchami, byli transportowani do Tobolska. Przejeżdżając przez Ural, widzieli także zesłańców z Wilna, którzy szli pieszo do Nożnego Nowogrodu. Nad ranem przybyli na Syberię do Jekatierinburga stolicy okręgu górniczego. Po trzytygodniowej podróży 3 marca znaleźli się w Tobolsku. Kilkunastu zesłańców umieszczono razem w trzecim dziedzińcu więzienia. Ponieważ zapadł na ostre zapalenie gardła, od 5 do 14 marca przebywał w szpitalu, gdzie doświadczył ze strony personelu troskliwości, delikatności i współczucia. Po wyleczeniu został skierowany do oddziału więźniów, liczącego 300 osób, w tym trzydziestu kilka więźniów politycznych skazanych przez sądy wojskowe za udział w powstaniu styczniowym.

Najtrudniejszy był odcinek drogi od Permu do Tobolska pokonywany pieszo lub na podwodach. Tam zesłańców rejestrował tzw. Urząd do Spraw Zesłańców, który z więźniów, skierowanych do Syberii Wschodniej, formował nowe partie, pozostałych mniejszymi grupami kierował do poszczególnych miejscowości Syberii Zachodniej. Wysyłani do Syberii Wschodniej kontynuowali drogę przez Tomsk, Aczyńsk i Krasnojarsk do Irkucka, gdzie wskazywano konkretne miejsca ich pobytu¹⁵.

Etap IV Tobolsk - Irkuck

Mimo trudów podróży transport więźniów z Tobolska przechodził codziennie od 2 do 4 mil polskich po błotnistej, porosłej trzcinami, pustej i dzikiej okolicy. Wiercieński przybył do miasta powiatowego Tary w guberni tomskiej położonego, nad Irtyszem. 23 kwietnia oddział doszedł do zamarzniętego brzegu Irtysza, 27 kwietnia do wsi Kopiowa. Tu z powodu bezdroża oddział został zatrzymany na cztery tygodnie. 24 maja wyruszył dalej błotnistym

¹⁴ *Pamiętniki*, s. 223-227.

¹⁵ *Tamże*, s. 228-233.

traktem. Następnego dnia przekroczył granicę guberni tomskiej. Z końcem maja 1864 r. przeszedł okolicę kurhanów pomiędzy wsiami Wozniesieńska i Turumowska, które ciągnęły się wzdłuż rzeki Om. Przeprawiwszy się przez rzekę, 6 czerwca dotarł do miasta powiatowego Kairsk. Po kilkudniowym odpoczynku 11 czerwca przybył do wsi Ubińska w guberni irkuckiej¹⁶. Z powodu tzw. wiosnowki zatrzymano ich tam na dwa tygodnie. 27 czerwca wyruszyli w dalszą drogę.

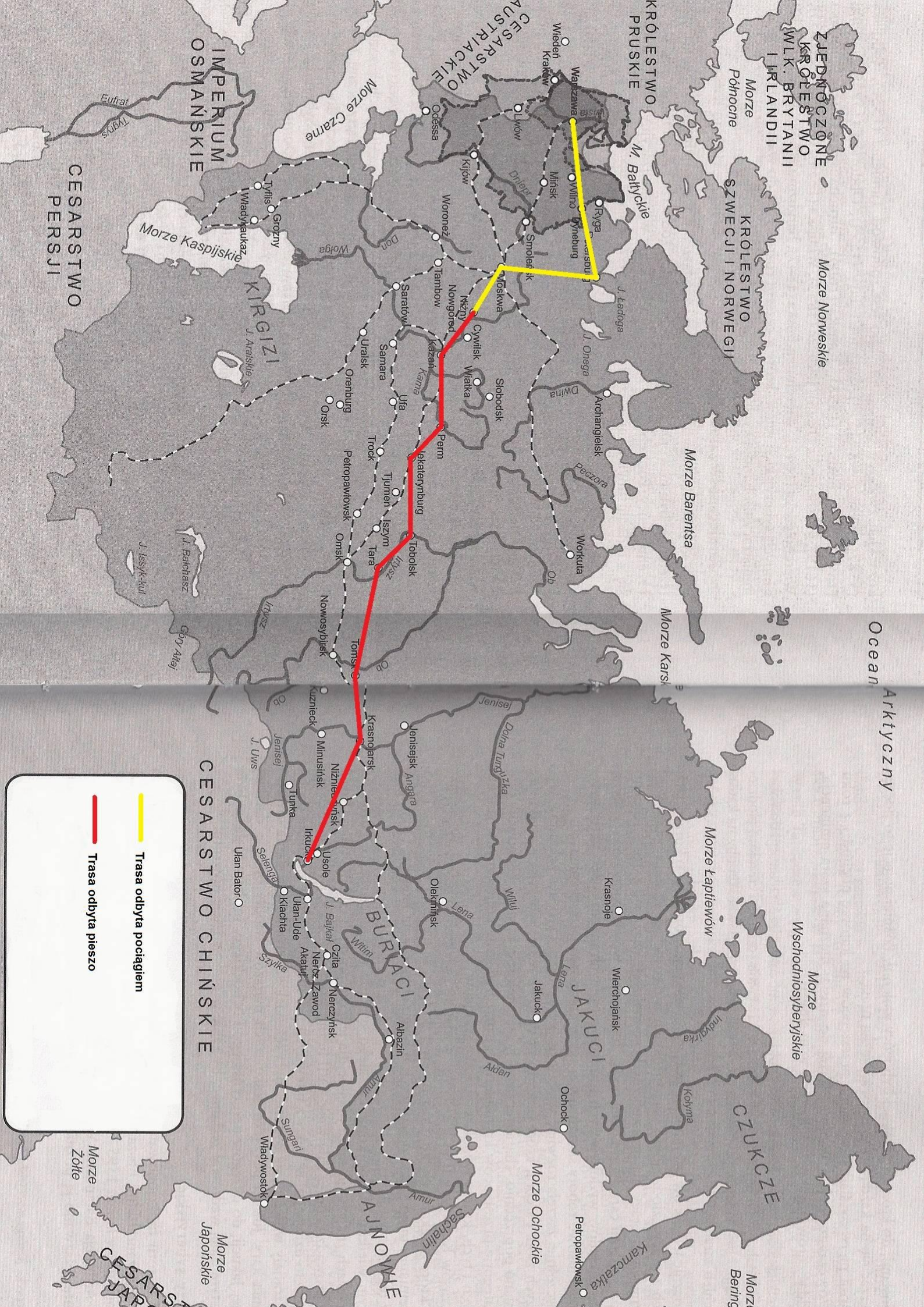
Na etapie iskulskim oddział został zatrzymany na cały tydzień. 10 lipca dotarł do miasta Nowy Kołyśań otoczonego łąkami i błoniami. Posuwając się wzdłuż lewego brzegu rzeki Ob, 29 lipca przybył do miasta gubernialnego Tomsk. Został umieszczony w „ostrogu”, tj. gmachu więziennym. 3 sierpnia wieczorem na furmankach wyprawiono go w dalszą drogę. Na posilek zatrzymali się w mieście powiatowym Maryińsk. Parę dni później minęli granicę guberni tomskiej i wjechał do guberni jenijskiej. Promem dostali się do miasta powiatowego Aczyńsk, położonego nad rzeką Czującym i pasm górskich, których odnogi ciągnęły się do Krasnojarska, miasta położone na lewym brzegu rzeki Jenisej. Początkowo Wiercieński przebywał sześć dni w więzieniu. Po rozpoznaniu został skierowany do osiedlenia się we wsi Birussie nad Jenisejem, wchodzącej w skład wsi Zalediejewo o okręgu krasnojarskim. 18 sierpnia przybył do Zalediejewa. W ciągu następnego dnia zarząd gminy przygotował dokumenty, zadysponował podwodę i przewodnika. 20 sierpnia wyruszono w dalszą drogę, która trwała niemal cały tydzień. W końcu dotarli do wsi Owsianki. Na zdobytej łódce płynęli w górę rzeki Jenisej. O zmierzchu 21 sierpnia 1864 r. przybyli do miejsca zesłania: do wsi Birussy (Birusińska), położonej na polanie wśród gór na lewym brzegu rzeki¹⁷.

Zadania:

1. Prześledź na mapie (zob. strona następna) drogę zesłańca Henryka Wiercieńskiego: odbyłą koleją z Warszawy do Nożnego Nowogrodu;
2. Dokonaj analizy odcinka, który przeszedł do miejsca zesłania;
3. Oceń warunki „podróży” Polaków na Syberii.
4. Skonfrontuj te opisy z malarstwem XIX-wiecznym (m.in. A. Grottgera) poświęconym Syberii.

¹⁶ Tamże, s. 234-250.

¹⁷ Tamże, s. 252-261.

Ocean Arktyczny

Morze Norweskie

Morze Północne

Królestwo Szwecji i Norwegii

Morze Barentsa

Morze Karskie

Morze Łaptiewów

Morze Wschodniosyberyjskie

Morze Bering

Królestwo Pruskie

M. Bałtyckie

Jakuci

Morze Ochockie

Dolina Turyszka

Cesarstwo Austriackie

Burjaci

Ajnomie

Morze Czarne

Kirgizi

Cesarstwo Chińskie

Imperium Osmanskie

Morze Kaspijskie

Eufkrat

Cesarstwo Persji

Cesarstwo Japońskie

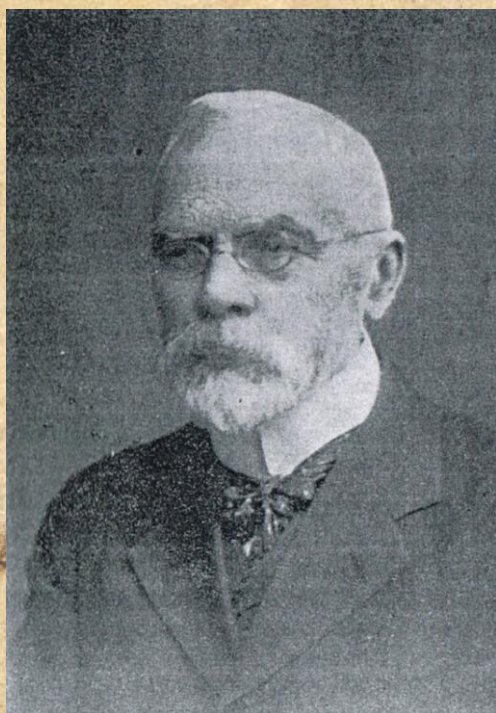
Morze Żółte

Morze Japońskie

Trasa odbyta pociągami

Trasa odbyta pieszo

5. Biogram Henryka Wiercieńskiego

Henryk Wiercieński urodził się 15 lipca 1843 r. we wsi Kłodnica, koło Bełżyc, w rodzinie szlacheckiej. W latach 1853–1860 był uczniem Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie, które ukończył chlubnie w 1860 r.¹⁸ z prawem wstępu na uniwersytet bez egzaminu. Zapisał się na Uniwersytet Kijowski św. Włodzimierza w Kijowie, gdzie w roku 1860/1861 studiował na Wydziale Prawa. Tu, z dala od kraju, pod wpływem rewolucyjnych kółek studenckich kształtował swoje poglądy polityczne. Często przebywał w towarzystwie Apolla Korzeniowskiego i Stefana

Bobrowskiego, jednego z przyszłych dowódców powstania styczniowego. Z Kijowa przeniósł się do Warszawy, gdzie w latach 1861-1863 kontynuował studia na kursach przygotowawczych i Wydziale Prawa i Administracji Szkoły Głównej¹⁹.

Wybuch powstania styczniowego w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. zastał go w stolicy Królestwa Polskiego. Porwany szczerym umiłowaniem ojczyzny, postanowił włączyć się w walkę zbrojną. Już w styczniu opuścił Warszawę. Udał się do Wąchocka. Wstąpił do oddziału powstańczego gen. Mariana Langiewicza. Został przydzielony do 4 batalionu 1 kompanii 1 plutonu strzelców, dowodzonego przez płk. Dionizego Czachowskiego. Oddział działał na Kielecczyźnie. W krótkiej, bo zaledwie miesięcznej, kampanii, brał udział w bitwach pod Wąchockiem (3 II) i Staszowem (14 II). W przegranej bitwie pod Małogoszczą w dniu 25 lutego 1863 r. został wzięty do niewoli rosyjskiej. W bitwie tej bezpośrednio nie uczestniczył, gdyż został przydzielony do eskortowania taboru²⁰. W walkach prowadzonych przez oddziały powstańcze w czasie krótkiej zaledwie miesięcznej kampanii musiał wyróżnić

¹⁸ Archiwum Państwowe Lubelskie (dalej APL), Gimnazjum Wojewódzkie Lubelskie (dalej GWL), sygn. 491. Henryk Wiercieński, lat 17, syn Stanisława, stanu szlacheckiego, rodem ze wsi Kłodnicy, religii rzymskokatolickiej. Uczeń Gimnazjum Gubernialnego Lubelskiego w latach 1853-1860. Nagrody w książkach w klasach I, II, IV i VII, listy pochwalne w klasach III, V i VI oraz medal srebrny w klasie VII.

¹⁹ H. Wiercieński, *Pamiętniki*, s. 6. *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807-1915* pod red. S. Kieniewicza, Warszawa 1981, s. 246.

²⁰ Słownik Biograficzny miasta Lublina, pod redakcją Tadeusza Radzika, Adama A. Witusika i Jana Ziółka, T. II, Lublin, 1996, s. 331-332.

się walecznością, skoro awansował na stopień porucznika²¹. Po dostaniu się do niewoli początkowo przebywał w więzieniach w Kielcach i Radomiu, a następnie w Cytadeli Warszawskiej, gdzie przebywał do stycznia 1864 r. Wyrokiem sądu wojskowego został skazany na osiedlenie się we wschodniej Syberii²².

Podczas pięcioletniego pobytu na Syberii (we wsi Birusa nad Jenisejem, w Kardacynie, Krasnojarsku i Jenisesjsku) opisywał życie i obyczaje kopaczy złota. Podał wiele informacji o roli cywilizacyjnej Polaków. Wymienił zesłańców polskich, którzy pisali po rosyjsku o Syberii, wzbogacając przez to rosyjską literaturę naukową²³. Niepełnoletność w chwili wzięcia do niewoli umożliwiła mu skorzystanie z amnestii. Powrócił do kraju w styczniu 1869 r. Osiadł w majątku rodzinnym w Niezabitowie Pełnił funkcję sędziego gminnego. W 1880 r. przeniósł się do Nałęczowa, poświęcając się pracy publicystycznej i naukowej²⁴. Wstawił się zwłaszcza obroną Chełmszczyzny przed odebraniem jej od Królestwa Polskiego w 1912 r. Po opuszczeniu Królestwa przez Rosjan ogromnie przyczynił się do utrwalenia pamięci powstania styczniowego i jego uczestników. Należał do inicjatorów powołania i jednym z najbardziej aktywnych członków Komitetu Wsparcia Weteranów 1863 r. w Lublinie.

Jest autorem pamiętników oraz prac naukowych. Szczególnie cenna jest Statystyka guberni lubelskiej. Pozostawił wiele materiałów rękopiśmiennych, przechowywanych w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Był odznaczony orderem Polonia Restituta i Krzyżem walecznych²⁵. Od 1915 r. mieszkał w Lublinie. Uczestniczył w życiu społeczno-gospodarczym miasta.

Zmarł 16 października 1923 r., i został pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej w grobowcu powstańców 1863 r. Jego pogrzeb był jedną z największych manifestacji lubelskich w latach dwudziestych²⁶.

Patriotyzm Henryka Wiercińskiego to fakt niezaprzeczalny – Ojczyźnie dał wiele i starał się jej służyć całe życie.

²¹ Nad grobowcem bohaterów 1863 r., Lublin 2005, s. 79. Pamiętamy o Bohaterach Powstania styczniowego 1863, Lublin 2003, s. 156-157. Tamże, s. 197-199, 203; W. Caban, *Z dziejów powstania styczniowego w rejonie Gór Świętokrzyskich*, Warszawa-Kraków 1989, s. 66.

²² Słownik Biograficzny miasta Lublina, s. 331-332.

²³ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, Kraków 1928, s. 364-365. Zob. H. Wierciński, *Literatura Syberii* „Tygodnik Ilustrowany” za r. 1898, nr 46 i 47; tenże, *Druga Ojczyzna Polska* „Tygodnik Ilustrowany” za 1909, nr 23); H. Wierciński, *Z wspomnień Dalekiego Wschodu*, „Biblioteka Warszawska” za luty 1913.

²⁴ H. Wierciński, *Pamiętniki*, s. 10. Pamiętamy o Bohaterach Powstania styczniowego 1863, Lublin 2003, s. 156-157.

²⁵ Nad grobowcem bohaterów 1863 r. s. 80.

²⁶ Tamże, s. 80.

6. Wycieczka edukacyjna.

Scenariusz: Wędrujemy szlakiem ks. Piotra Ściegiennego na Lubelszczyźnie

Inną formą wymiany wiedzy, wpływającą na pracę szkoły są wycieczki przedmiotowe, będące uzupełnieniem przedsięwzięć zmierzających do doskonalenia pracy. Mają one przygotować uczniów do uczestnictwa w dziedzictwie kulturowym miasta Lublina i Lubelszczyzny. Wykorzystując moje wcześniejsze doświadczenia pedagogiczne, a przede wszystkim umiejętność analizy źródłowej i penetracji archiwalnej oraz rozumiejąc potrzebę zapoznania uczniów z dziedzictwem regionalnym XIX-wiecznego Lublina, przygotowywałem młodzież do czynnego uczestnictwa w życiu kulturalnym Lubelszczyzny. W tym celu został opracowany scenariusz wycieczki historycznej: *Wędrujemy szlakiem ks. Piotra Ściegiennego na Lubelszczyźnie*.

Cele edukacyjne

Uczeń:

1. poznaje postać ks. Piotra Ściegiennego;
2. pogłębia więzi ze swoim środowiskiem, regionem, krajem;
3. zapoznaje się z historią tamtych czasów i kształtuje swój patriotyzm,
4. uzasadnia celowość działalności patriotycznej ks. P. Ściegiennego;
5. poznaje na szlaku ks. Piotra Ściegiennego ważne zabytki sakralne, (kościół Wilkołazie i w Chodlu, miejsce pochówku na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie);
6. ustala i ukazuje losy ks. Ściegiennego na tle historii regionu i kraju;
7. kształtuje tożsamość regionalną w kontekście wartości narodowych;
8. konfrontuje wiadomości teoretyczne uzyskane w wyniku samokształcenia z wiedzą przekazaną przez nauczyciela i własnymi obserwacjami;
9. scala poznaną wiedzę z różnych źródeł, tworząc holistyczny obraz oglądanej rzeczywistości;
10. wykorzystuje umiejętności interpretowania planów miast, przewodników turystycznych i map.
11. rozwija swoją pasję i zainteresowania,
12. scala swoją wiedzę, samodzielnie redaguje wnioski.

Metoda: projekt edukacyjny

Środki dydaktyczne: teksty źródłowe, mapka trasy wycieczki, aparat fotograficzny, kamera, notatniki, długopisy.

Czas: jeden dzień.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel podaje uczniom temat lekcji, przypomina cele, metodę pracy i określa czas jej trwania oraz regulamin;
2. Uczniowie analizują mapę Królestwa Polskiego przedstawiającą trasę wycieczki, na której przedstawione zostały miejsca działalności ks. Ściegiennego (Wilkołaz – Chodel - Lublin);

Królestwo Polskie w XIX w.

3. Na podstawie dwóch tekstów źródłowych oraz notki biograficznej uczniowie przedstawiają poglądy ks. Piotra Ściegiennego.

1. „A kiedy z Opola przeniosłem się do Wilkołazu na wikariusza, z bliska znów uciśnienie i nędzę ludu wiejskiego ujrzałem i gdy z pism w duchu demokratycznym [...] mniemałem, że sprawa ludu jest dziś sprawą Europy, owa chęć polepszenia ludu wiejskiego coraz więcej we mnie wzrasta.[...] Trudnym było atoli mnie naśladować Chrystusa, niepodobne chodzenie po wsiach i miasteczkach, nauczanie cierpiących, a strofowanie tych, którzy są przyczyną cierpień i nędzy.”
2. „Fiat Lux!” frag. Wiersza księdza Piotra Ściegiennego:

„Gdy tam u dołu, gdzie niedoli tyle, Blask wiedzy dzikie rozproszy ciemności,

Gdy nędzy mara spocznie już w mogile, Gdy szczęścia biały Anioł tam zagości,

Ujrzawszy jeszcze cienie mgłą zaćmione, „Fiat Lux” krzykną tłumy odrodzone,

A ty, olbrzymi wieku nasz wspaniały, Jakiej po wieńcach tych zażądasz chwały?

I w dążeń swoich zdobyczach bez końca Czego zapragniesz?

..... Coraz więcej słońca.”

Piotr Ściegienny – ksiądz rewolucjonista, czyli krótka lekcja patriotyzmu i oddania społecznego.

Piotr Ściegienny urodził się 31 stycznia 1801 r. w Bilczy pod Kielcami. Był synem pańszczyźnianego chłopca, który należał do zamożniejszych gospodarzy we wsi. Dzięki temu Piotr ukończył trzyklasową szkołę parafialną, a następnie wstąpił do Szkoły Wojewódzkiej w Kielcach. Po ukończeniu szkoły w 1824 r. chciał wstąpić do stanu duchownego. Nie miał jednak środków na opłacenie swego utrzymania w seminarium, dlatego wrócił do Bilczy, gdzie został nauczycielem szkoły elementarnej, a potem prywatnym nauczycielem na dworach ziemi sandomierskiej. We wrześniu 1827 r. wstąpił do Kolegium oo. Pijarów w Warszawie, skąd przeniesiono go po miesiącu do Opola

Lubelskiego. W 1832 r. otrzymał święcenia kapłańskie i wkrótce objął stanowisko wikariusza w Wilkołazie pod Kraśnikiem, gdzie pozostawał do marca 1844 r., po czym przeszedł jako proboszcz do Chodla, również na Lubelszczyźnie.

Ksiądz Piotr Ściegienny działał jako kaznodzieja patriotyczny. Głosił, że oświata, edukacja i wychowanie to środki, które zaszczipią w ludziach najważniejsze wartości, czyli braterstwo, równość i wolność. Uważał, że Kościół powinien zakładać szkoły i biblioteki, by kształcić społeczeństwo wiejskie. Prowadził również działalność spiskową. Na początku lat 40 XIX w. założył Związek Chłopski w celu wywołania powstania w sierpniu 1844 r. Współpracował ze Związkiem Narodu Polskiego. Odwiedzał go w Wilkołazie wysłannik ZNP Cels Lewicki, dzięki któremu czytuje dzieła zakazanych twórców emigracyjnych. Sam ręcznie je kopiuje i udostępnia je innym. Około 1842 r. powstaje jego pierwsze pismo: „List Ojca Świętego Grzegorza do ludu polskiego”, zwany także „Złotą książeczką”. Ten List służył Ściegiennemu do szerzenia wśród chłopstwa propagandy demokratycznej. Niestety wszystkie plany ks. Piotra zostały zniweczone na skutek zdrady na wiecu sprzysiężonego chłopstwa pod wsią Krajno w Górach Świętokrzyskich. Ksiądz został aresztowany, pozbawiony godności kapłańskiej i skazany na karę śmierci przez powieszenie. Karę tę jednak zamieniono mu pod szubienicą na dożywotnią katorgę w kopalniach nerczyńskich na Sybirze. Na zesłaniu Piotr Ściegienny spędził 25 lat. Decyzją cara w 1871 r. powrócił do kraju i osiadł w Lublinie. W 1884 odzyskał prawa ołtarza, a następnie został kapelanem przy lubelskim szpitalu bonifratrów. Zmarł 6 listopada 1890 r. w Lublinie i tam został pochowany, na miejscowym cmentarzu, przy ul Lipowej.

W związku z analizą biogramu ks. Piotra Ściegiennego odpowiedz na następujące pytania:

1. Podaj dwa najważniejsze czynniki, które ukształtowały światopogląd Ściegiennego - Wyznacz poszczególne etapy życia ks. Piotra Ściegiennego, nadaj im tytuły i krótko scharakteryzuj;
2. Dokonaj samodzielnej oceny postaci ks. Piotra Ściegiennego, uzasadnij krótko swój sąd;
3. Spróbuj określić, czym dla ks. Ściegiennego jest patriotyzm;
4. Zastanów się, czy w dzisiejszych czasach „patriotyzm” jest rozumiany podobnie, jak interpretował go ksiądz Piotr Ściegienny;

Zajęcia stanowią swobodną dyskusję pomiędzy uczniami, a osobą prowadzącą lekcję.

Program wycieczki został opracowany dla całego cyklu kształcenia. Tworząc jego koncepcję, wzięto pod uwagę nie tylko podanie uczniom treści programowych, ale także kształcenie odpowiednich postaw i przekonań oraz wrażliwości na przeszłość, wyrażającą się nowym spojrzeniem na architekturę sakralną, z uwagi na to, że Ściegienny był osobą duchowną. Scenariusz miał wydobyć treści i umiejętności, które mają istotne znaczenie wychowawcze w ramach nauczania różnych przedmiotów i służą integracji wiedzy z różnych przedmiotów. Głównym celem wycieczki historycznej jest pogłębianie wiedzy o postaci ks. Ściegiennego oraz o własnym mieście i jego kulturze.

Przystępując do tworzenia scenariusza wycieczki edukacyjnej wzięto przede wszystkim pod uwagę:

- Plan wychowawczy szkoły;
- Zapoznanie młodzieży z przeszłością regionu i jego dniem dzisiejszym;
- Atrakcyjność przedmiotu dla uczniów;
- Możliwość realizacji i prezentacji wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej;
- Wskazanie i akcentowanie miejscowych przykładów dziedzictwa kulturowego ułatwiające wzrastanie ucznia w kulturę regionu oraz kultywowanie tradycji i zwyczajów regionalnych;
- Motywowanie uczniów do bezinteresownego działania na rzecz własnego środowiska i regionu;
- Kształtowanie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, przede wszystkim praca z tekstem źródłowym;

Projekt scenariusza ma ułatwić uczniom poznanie własnego miasta i regionu, ukazanie jego topografii w XIX wieku oraz jego dziedzictwa kulturowego. Ponadto stwarza możliwość pracy z tekstem źródłowym na lekcjach historycznych, zapoznaje uczniów z warsztatem pracy historyka. Uczniowie mają możliwość poznania specyfiki badań historycznych, dzięki czemu kształtują zaufanie do historii jako nauki. Jest to jeden z podstawowych celów edukacji historycznej i uczenia myślenia historycznego.

Zajęcia tego typu stały się doskonałą formą uzupełnienia treści kształcenia, wartościową ich egzemplifikacją. W wielu przypadkach zapoznawały uczniów z problematyką regionalną, omawianą na lekcjach historii XIX-wiecznej. Stanowiły one ważne ogniwo w edukacji obywatelskiej, stając się również okazją do wzbogacenia środków dydaktycznych (mapy, pieczęcie, pisma powstańcze wydobyte z Archiwum, wskazanie lokalizacji miejsc wystąpień religijno-patriotycznych oraz miejsca straceń powstańców

1863 r., a także podanie informacji na temat „Kim byli bohaterowie naszych ulic”. Wdrażały jednocześnie młodzież do systematycznego uczestnictwa w regionalnej kulturze miasta Lublina i Lubelszczyzny. Zaprezentowanie sylwetki ks. Piotra Ściegiennego pozwoliło na wzbogacenie zajęć. Treści programowe ujęte zostały w moduły realizowane w klasach drugich liceum ogólnokształcącego. Mogą być realizowane w moim przekonaniu w dwojaki sposób:

- poprzez nauczanie integracyjne w ramach zajęć edukacyjnych z poszczególnych przedmiotów (historia, historia sztuki, język polski oraz na godzinach wychowawczych);
- w czasie odrębnych godzin, odbywających się ze stałą częstotliwością.

W trakcie opracowywania scenariusza zdawałem sobie sprawę, że muszę moich uczniów zainteresować omawianą problematyką, dlatego przyjęte formy mojej pracy nie mogły być konwencjonalne. Pragnę podkreślić, że zyskałem wśród nich prawdziwych sojuszników. W realizacji tego przedsięwzięcia osiągnąłem:

- dla szkoły:

- a) ciekawy element programu wychowawczego;
- b) kształcenie umiejętności przedmiotowych i ponadprzedmiotowych;
- c) nową jakość pracy szkoły;
- d) wzbogacenie szkolnego zestawu programów nauczania o autorski projekt edukacyjny z historii.

- dla uczniów:

- a) rozbudzanie zainteresowań dziejami własnego regionu w XIX w.;
- b) kształtowanie postaw patriotycznych w nawiązaniu do manifestacji patriotycznych w latach 1860-1862 i zrywu narodowego w 1863 r.;
- c) wskazanie miejsc egzekucji powstańców w Lublinie;
- d) kształtowanie wśród młodzieży odpowiednich postaw społecznych;
- e) wdrażanie i przygotowywanie uczniów do samodzielności.

- dla mnie, jako nauczyciela:

- a) zwiększyłem swoje kompetencje zawodowe;
- b) doskonalilem swój warsztat pracy;
- c) zacieśniłem współpracę z innymi nauczycielami;
- d) poszerzyłem swą wiedzę związaną z regionem lubelskim w XIX w.

Wycieczka edukacyjna jest metodą szczególnie zalecaną do realizacji ścieżek międzyprzedmiotowych. Mapa Syberii, przedstawiająca szlak syberyjski H. Wiercieńskiego zmusza uczniów do aktywnej obserwacji zmian krajobrazowych i ogromnego dystansu odległościowego. Tak zorganizowane zajęcia edukacyjne mają duże walory dydaktyczne i wychowawcze. Integrują wiedzę, umacniają więzi emocjonalne uczniów, kształtują też ich postawy w rzeczywistości pozaszkolnej. Istotnym elementem wycieczki, ze względu na jej wartość edukacyjną, jest podsumowanie, połączone z jej ewaluacją, która ukaże opinie uczniów o tej formie organizacyjnej. Niewątpliwym walorem wycieczki byłoby rozbicie schematu lekcji, rozbudzenie w uczniach zainteresowania analizą miejsc i regionów. Dla mnie osobiście było satysfakcją, że uczniowie podczas zajęć wykazali dużą aktywność. Dostrzegłem w tym możliwość rozbudzania zainteresowań przeszłością i kształtowania postawy patriotycznej dzięki przybliżaniu wzorów osobowych bohaterów z przeszłości odległej o 150 lat. Kwerenda archiwalna dała okazję do podzielenia się faktami historycznymi zupełnie nieznanymi w literaturze naukowej. Były one dowodem patriotycznej postawy ks. Ściegiennego, który był zwolennikiem wybuchu zbrojnego powstania na Lubelszczyźnie w 1844 r. Ten typ lekcji może posłużyć uzupełnieniu wiedzy o faktów historycznych zawartych w podręcznikach szkolnych i akademickich. Aktywizacja uczniów następowała w miarę zapoznawania się z nieznaną dotąd literaturę pamiętnikarską i popularnonaukową ukazującą losy powstańców styczniowych i ich martyrologią.

Więzień-katorżanin przykuty do taczki kajdanami
(M. N. Gierniet, *Istorija carskoj tiurny*)

7. Jakub Rejner - lubelskie ślady w powstaniu zabajkalskim 1866 r.

Kwestia losów powstańców polskich po 1863 r. ukazana zostanie przez sylwetkę **Jakuba Rejnera** uczestnika głośnego powstania wywołanego za Bajkałem w 1866 r. przez powstańców postyczniowych. Głównym celem, jaki został postawiony jest przybliżenie postaci tego młodego człowieka oraz ukazanie, jakie pobudki i cele kierowały nim, by wziąć kierowniczy udział w tym powstaniu. Starać się będziemy wydobyć takie elementy jak: wychowanie domowe, ideały młodzieńcze, drogę do

konspiracji, której konsekwencją będzie udział w powstaniu 1863 r., jako obowiązek tego pokolenia w walce o wywalczenie niepodległości Polski.

Dramatyczne przeżycia związane z powstaniem zabajkalskim, które wybuchło w 1866 r., zaciążyły nie tylko na losach jego uczestników, ale wywarły też piętno na psychice zbrojnego wystąpienia na Syberii powstańców styczniowych. Bici i poniżani, obsypywani obelgami przez wartowników, przeznaczani do przymusowych robót, postanowili chwycić za broń na trakcie okołobajkalskim. Nie mieli żadnych szans na powodzenie, ale mimo to powstali. Przed nimi rozpościerało się olbrzymie jezioro, poza nimi wznosiły się góryste pustynie północnej Mongolii. Postanowili rozbroić pilnujących ich żołnierzy, wykuć kosy i przedostać się przez góry Mongolii do Chin, gdzie mogliby się schronić na angielskie okręty i powrócić do kraju²⁷.

Jednym z głównych inicjatorów, zaangażowanych w przygotowania do buntu, był urodzony w Lublinie Jakub Rejner, były uczeń lubelskiego Gimnazjum Gubernialnego. Naszym zamiarem było przedstawienie współczesnej młodzieży postaci tego cichego, zapomnianego bohatera sprawy polskiej, którego prochy spoczywają nadal na wygnaniu w Irkucku, granicach Syberii Wschodniej. Jako 17-letni uczeń klasy V został relegowany ze szkoły za udział w manifestacjach religijno-patriotycznych w Lublinie między kwietniem a czerwcem 1861 r.²⁸ W aktach śledczych był określany jako farmaceuta, gdyż podjął studia w Akademii Medycznej w Warszawie. Gdy wybuchło powstanie styczniowe włączył się czynnie do walki na Lubelszczyźnie. Szczególnie odznaczył się w bitwie pod Sławatyczami (w ówczesnym woj. podlaskim), która rozegrała się 11 lipca 1863 r. Za waleczność i oddanie dla sprawy narodowej ze stopnia podoficera awansował na podporucznika. Walczył w oddziale Stanisława Lipińskiego²⁹. 22 lipca w bitwie pod Brzeźnem oddział został doszczętnie rozбит. Rejnerowi udało się przedostać na Lubelszczyznę, gdzie 24 sierpnia 1863 r. wziął prawdopodobnie udział w bitwie pod Fajslawicami. Po przegranej bitwie dostał się do niewoli rosyjskiej. Wyrokiem sądu w 1865 r. został skazany na katorgę w Syberii Wschodniej³⁰. Trafił do więzienia w Irkucku, które było niezwykle przepelnione. Obowiązywały w nim bardzo surowe rygory regulaminowe, a warunki sanitarne były fatalne. W skutek tego wybuchła epidemia tyfusu. Aby rozładować zagęszczenie, wiosną 1866 r.

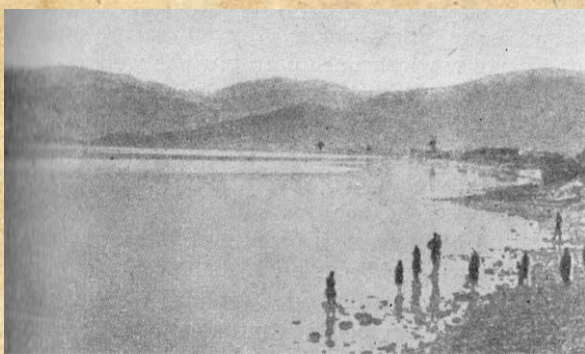
²⁷ W. Sliwowska, *Echa powstania na trakcie okołobajkalskim w 1866 r. w oczach współczesnych i historyków*, [w:] Epilog styczniowej insurekcji 1863 r. pod red. E. Niebelskiego, Lublin 2006, s. 9-37.

²⁸ APL, GWL, sygn. 467, s. 1-2; sygn. 867, Zob. I. Sadurski, *Udział uczniów Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie w manifestacjach patriotyczno-religijnych przed powstaniem styczniowym*, „Summarium” 39 (59), Lublin 2010, s. 23-43.

²⁹ A. Kuczyński, *Syberia 400 lat polskiej diaspory*, Wrocław 1998, s. 214.

³⁰ *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Warszawa-Wrocław, 1988/89, s. 59-60.

władze więzienne zaczęły wysyłać więźniów na budowę drogi wokół Bajkału³¹.

Zatoka Kułtucka jeziora Bajkałskiego
(A. Wanczura, Powstanie Syberyjskiego Legionu
Wolnych Polaków nad Bajkałem w roku 1866)

Każdy z więźniów na Syberii obmyślał sposób ucieczki. To myśl naturalna u więźnia - pisał Antoni Rozmanith³². Uwięzieni powstańcy, świeżo wyrwani z walki o wolność, nękanymi w więzieniach od wielu miesięcy, marzyli o powrocie do kraju, o ponownym chwyceniu za broń. Pomysł był wręcz gorączkowy i niepodobny prawie do wykonania³³. W pierwszej połowie lipca 1866 r. wszyscy więźniowie, których było 723, przebywali już za Bajkałem. Pracowali od godziny 5 rano do 6 wieczorem pod czujnym kordonem żołnierzy i kozaków pod komendą pułkownika Czerniajewa³⁴.

Na zesłaniu syberyjskim przebywało także wielu rewolucjonistów rosyjskich m.in. Nikołaj Czernyszewski, M. Michajłow, W. Obruczew, A. Krasowski, którzy utrzymywali kontakty z polskimi zesłańcami. Oprócz nich do kierownictwa spisku należeli: Mikołaj Oswald, Paweł Wietosznikow, Piotr Bieniewoleński. Na szczególną uwagę zasługuje **Mikołaj Sierno-Sołowiewicz**³⁵, który szedł na daleko idącą współpracę z Polakami. Był inicjatorem utworzenia polsko-rosyjskiej organizacji rewolucyjnej. Rejner wszedł do polskiej konspiracji, która nawiązała kontakt z krasnojarsko-kańskim spiskiem rewolucjonistów rosyjskich i polskich. Termin wybuchu powstania wyznaczono wstępnie na 1 marca 1866 r.³⁶ Policja carska wpadła na trop spisku. Rozpoczęły się aresztowania. Kontakty polsko-rosyjskie na pewien czas ustały, bo w Irkucku w 1866 r. stacjonowało ponad 4 tysiące żołnierzy rosyjskich. Siły powstańcze liczyły zaledwie dwa

³¹ *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, Lublin-Warszawa 2008, s. 38. A. Kuczyński, *Syberia 400 lat polskiej diaspory*, s. 214; tenże, *Syberia 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, Martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków*, Kraków 2007, s. 104.

³² Antoni Rozmanith, *Wspomnienia z nad Bajkału*, Kraków 1870, s. 25.

³³ W. Jewsiewicki, *Na syberyjskim zesłaniu*, Warszawa 1959, s. 84.

³⁴ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, s. 320.

³⁵ Mikołaj Sierno-Sołowiewicz, członek Komitetu Centralnego „Ziemi i Woli”, bliski współpracownik M. Czernyszewskiego. Aresztowany latem 1862 r. został skazany na dożywotnie osiedlenie się na Syberii.

³⁶ H. Stok, *Polacy nad Bajkałem*, s. 251, 262-264.

tysiące. Dlatego spiskowcy uważali, że powstanie będzie miało większe szanse, jeśli rozpocznie się z dala od garnizonów rosyjskich.

Do wybuchu powstania ostatecznie doszło nocą z 24 na 25 czerwca 1866 r. (według nowego kalendarza z początkiem lipca) w okolicach jeziora Bajkał. Objęło głównie więźniów politycznych (katorżnych), którzy budowali drogi na południowym jego brzegu. Głównym celem spiskowców było wywołanie ruchu zbrojnego także na Zabajkalu i przeniesienie powstania za Ural, do centralnej Rosji. Inne koncepcje zakładały oderwanie Syberii od Rosji i utworzenie niepodległych Stanów Syberyjskich. Oddziały (Partie) powstańcze maszerowały w kierunku Miszychy³⁷. W tej miejscowości obozowała powstańcza szlachta, która miała budować drogę nadbajkalską. Starostą wybrano dwudziestotrzyletniego Rejnera, zwolennika ucieczki. August Irański w swoich pamiętnikach pisał o nim, że był to „zapalony, najmłodszy wiary młodzieniec”³⁸. Ze wspomnień Piotra Deręgowskiego wynika, że Rejner po przystąpieniu do powstania w czerwcu 1866 r. został mianowany przez Leopolda Eljaszewicza dowódcą jednej z kawalerii konnej. Jego oddział, liczący ok. 80 ochotników, stoczył bitwy pod Manturychą i Suchym Ruczajem. Następnie skierował się na stację pocztową w Lichanowej, gdzie miał rozbroić konwój. Nie mogąc zdobyć stacji, Rejner rozkazał ją spalić i odjechał w kierunku Posolska. Wobec zbliżania się silniejszego oddziału wojsk kozackich majora Ricka, dowódcy batalionu irkuckiego, musiał ustąpić i wycofać się z powstania. W efekcie kilku przegranych potyczek na południe od Bajkału próby przedostania się powstańców przez góry zabajkalskie ku granicy chińskiej nie powiodły się. Większość z nich została wyłapana przez wojsko majora Ricka lub przez miejscowych Buriatów³⁹.

43. Miejsce na przedmieściach Irkucka przy tzw. drodze jakuckiej, gdzie rozstrzelani zostali uczestnicy powstania nadbajkalskiego

Generał Duhamel, naczelny dowódca wojsk rosyjskich w Syberii Wschodniej, rozpoczął proces, który przez dwa miesiące odbywał się w Irkucku. Rejner wraz z innymi powstańcami został postawiony przed komisją śledczą. Był zaliczony do najniebezpieczniejszych buntowników. Kilka dni po przesłuchaniach został zamknięty w pojedynczej celi. Wszystko wskazuje na to, że o jego losie zdecydował Żyd Liwerant. Zeznając jako świadek, obciążył go spaleniem stacji. Wyrok skazujący na śmierć przez rozstrzelanie

³⁷ *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, s. 72. H. Skok, *Powstanie*, s. 270-273, 281.

³⁸ A. Irański, *Pamiętniki 1832-1876*, Warszawa 1968, s. 211.

³⁹ A. Kuczyński, *Syberia 400 lat polskiej diaspory*, s. 217; *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, s. 72. H. Skok, *Powstanie*, s. 270-273, 281.

zapał 21 listopada 1866 r. W przededniu stracenia pozwolono mu napisać pożegnalny list do matki. Wskutek decyzji cara Aleksandra II nigdy jednak do niej nie dotarł.

Przed egzekucją ks. Krzysztof Szvernicki udzielił Rejnerowi i innym skazańcom ostatniego błogosławieństwa. Rejner dał mu mały kawałek papieru, na którym skreślił ołówkiem ostatnie słowa: „15/27 listopada 1866 r. godzina 5 z południa ostróg Sekretna. Podziękuj Ojczyźnie pp Rykowi, Gazigrodzkiemu, Bajkowskiemu i Głębockiemu za wszystko...bo im to, nie nikomu innemu, zawdzięczam, co mnie jutro spotka; wszystko załatw, jak cię prosiłem, a dobrych kolegów pożegnaj ode mnie na wieki⁴⁰. W innym przekazie prof. Eugeniusz Niebelski stwierdza, że Rejner zawsze odwoływał się do Boga. Pisał do matki i rodzeństwa: [...] nie płacz i nie smuć się Kochana Matko i Wy Bracia i Siostry – Bogu się spodobało, niech się dzieje wola Jego. Kończył zaś: [...] „módlcie się za mnie i błagajcie Boga, by przebaczył mi wszystkie winy moje, jak ja przebaczyłem moim nieprzyjaciółom [...]”. Cechą jego listu są słowa pożegnania, prośba o przebaczenie oraz wiara w Boże miłosierdzie, które pozwoli mu kiedyś spotkać się z tymi, których kochał⁴¹.

Egzekucja odbyła się 15 (27) listopada 1866 r. o godzinie 10 za rogatkami Irkucka, przy tzw. jakuckim trakcie. Z relacji naocznych świadków wynika, że skazańcy wykazywali się męstwem, cechującym ludzi poświęcenia. Kotkowski, gdy przysła jego kolej, rzucił czapkę do góry i krzyknął: „Niech żyje Polska”. Po chwili padł od kul. Rozstrzelano też Narcyza Celińskiego, Gustawa Szaramowicza, Władysława Kotkowskiego oraz Jakuba Rejnera, który złożył swoje życie na ołtarzu Ojczyzny wśród „zacznych synów Polski”⁴².

Pamięć o powstaniu zesłańców polskich nad Bajkałem nie zanikła do dzisiaj. Realnym jej przejawem jest zamiar postawienia krzyża i ufundowania tablicy upamiętniającej szczególnie czterech Polaków straconych, w Irkucku 15 listopada 1866 r. Postrzegani są oni, jako męczennicy sprawy narodowej⁴³. Powstanie za Bajkałem było ostatnim czynem zbrojnym w historii powstania styczniowego. Na tym polega jego historyczne znaczenie⁴⁴.

Polacy w kraju i na emigracji wiadomość o

⁴⁰ A. Kuczyński, *Syberia 400 lat polskiej diaspory*, s. 222-226; M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, s. 326.

⁴¹ *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, s. 72. H. Skok, *Powstanie*, s. 267. PSB, t. 31, 1988/89, s. 59-60.

⁴² A. Kuczyński, *Syberia 400 lat polskiej diaspory*, s. 226;

⁴³ *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim*, s. 38.

⁴⁴ H. Skok, *Polacy nad Bajkałem*, s. 298-299.

dokonanej egzekucji przyjęli z bólem i oburzeniem. Z Lublinem i Lubelszczyzną związany był Józef Ignacy Kraszewski⁴⁵, który napisał z ironią: „ w tym samym czasie, gdy rozstrzeliwano męczenników, w Petersburgu zbierano podpisy do petycji o uwolnienie od ucisku polskiego nieszczęśliwej Rusi galicyjskiej!. Na lwowskiej ulotce Pamięci rodaków katorżników znalazły się takie słowa: „więc ani głód ani wysilenie ani choroba ani męki żadne ani wichry ścinające, ani spieki mózg wypalające nie zdołały ściąć tej siły uczucia, nie zdołały wypalić tej myśli ciągłej o ojczyźnie, nie zdołały zabić ducha Polski!”. Zginęli najlepsi, najdzielniejsi i najbardziej wykształceni. Pozostali w pamięci potomnych. Kornel Ujejski w wierszu *Na zgon rozstrzelanych w Irkucku* wyraził uczucia patriotycznej części narodu⁴⁶.

*„Lepsza nam kula, niżli takie życie!
Rzekli, powstali, rozbroili zbirów;
A gdy broń mieli , to w pierwszym zachwycie
Błysnęła ku nim ziemia łez i kirów.
Potem pustynia, skąd nie ma wychodu-
Bój, gdzie szczęśliwsi giną,- męki głodu –
I znowu dawne pęta. – Sad otwarty...
Dla katów spisy żeru... Czy słyszycie?
Padł strzał – i drugi – i trzeci – i czwarty!
Salwo męczeńska! Bądź dla tych zbudzeniem,
Których sumienia głos syren utula,
A tym, co naród chcą zbawiać spodleniem,
Powiedz : Niż takie życie – lepsza kula !
Powiedz : Na sprzedaż nie wolno nikomu
Wynosić słupów ze wspólnego domu,
By w ciasnym szczęściu na chwilę utonąć.
Niżli obcego ciała stać się cieniem,
Lepiej jak gwiazda w własnym ogniu splonąć!”*

Samotna mogiła. Paryskie wydanie kart pocztowych z syberyjskimi zdjęciami Jana Stróżeckiego

⁴⁵ Uczeń ówczesnej szkoły wojewódzkiej w Lublinie w 1827. Mieszkał na stacji u profesora matematyki Franciszka Ostrowskiego, przy ulicy Grodzkiej.

⁴⁶ M. Janik, *Dzieje Polaków na Syberii*, s. 326-327.

8. Wybrane aneksy: biografie wybitnych uczestników powstania 1866 r.

Narcyz Celiński - inicjator powstania nad Bajkałem. W 1848 r. walczył w szeregach powstańczych na terenie Wielkopolski i w Galicji. Aresztowany przez Austriaków, wydany został władzom rosyjskim. Wcielony do wojska, walczył na Kaukazie z tubylczymi plemionami, które mężnie broniły swojej niepodległości. Za tę walkę dosłużył się stopnia kapitana. Gdy wybuchło powstanie styczniowe, przebywał akurat w kraju. Oddał się do dyspozycji władz powstańczych. Aresztowany, podzielił los współbraci. Został skazany na 8 lat katorgi. Do Irkucka przybył w 1886 r. Dla swych zamiarów powstańczych starał się pozyskać „klasę ludzi prostych” uważał, bowiem, że szlachta niebawem zejdzie z areny dziejowej i nie ma w niej takiego zapału do walki, drzemie w szerokich masach ludzi prostych. Początkowo Celiński zamierzał wywołać powstanie w Irkucku. Z jego rozpoznania wynikało, bowiem, że w mieście tym przebywało ok. 2 tysięcy zesłańców. Ale stacjonowało tam również w tym samym czasie ok. 4 tysiące żołnierzy, Decyzja władz cesarskich o przeniesieniu zesłańców w rejon południowego brzegu Bajkału do prac przy budowie drogi wpłynęło na rezygnację z wywołania powstania w Irkucku.

Gustaw Szaramowicz, ur. 2 września 1836 r. w Żytomierzu, był utalentowanym muzykiem. Już w grudniu 1862 r. organizował powiat radomski, po czym wziął czynny udział w powstaniu styczniowym. Ranny, dostał się do niewoli. 22 stycznia 1864 r. został zesłany na Syberię na 10 lat ciężkich robót. Już podczas pobytu w więzieniu w Kijowie był bliski dokonania ucieczki. Przygotował do tego podkop. Zamiar ten jednak udaremniiono, a za karę ciężkie roboty zwiększono mu do 15 lat. Interesująca jest historia rodziny Szaramowicza. Dziadek Gustawa był generałem rosyjskim i za jakieś przewinienia został zdegradowany przez cara Mikołaja I do stopnia prostego szeregowca. Syn generała, a ojciec Gustawa, pułkownik w służbie rosyjskiej, prosił, by mu pozwolono odcierpieć karę ojca. Prośbę uwzględniono i były pułkownik Szaramowicz służył w wojsku jako prosty husarz w garnizonach Rosji europejskiej i na Syberii. Dr Zygmunt Klukowski (Lekarze-zesłańcy po powstaniu 1863 roku, Warszawa 1927, s. 21-22) umieścił Gustawa Szaramowicza na liście lekarzy, którzy brali udział w powstaniu w oddziale Różyckiego na Wołyniu. Zachodzi tu wyraźna pomyłka, którą prostuje doktor Lasocki, kolega szkolny Szaramowicza. Lekarzem i członkiem oddziału Różyckiego na Wołyniu był Aleksander Szaramowicz, stryj Gustawa.

Władysław Kotkowski, niegdyś aplikant celny w Warszawie. 19 listopada 1862 r. wykonał wyrok Komitetu Centralnego na naczelniku tajnej policji w Warszawie, Felknerze. Aby zatrzeć ślady, dał się wziąć jako rekrut w czasie branki zarządzanej przez Wielopolskiego w końcu 1862 r. Był wzorowym żołnierzem, awansował na pisarza i miał wszelkie widoki na zrobienie kariery wojskowej. Darzono go pełnym zaufaniem. W końcu roku 1865, gdy powstanie styczniowe wygasło, komisja śledcza pod przewodnictwem generała Tuchołki zaczęła wygrzebywać coraz więcej różnych spraw dotychczas niewyjaśnionych. Trafiono na ślad grupy, która dokonała mordu na Felknerze. Jeden ze spiskowców, Szulc, aresztowany w jakiejś innej sprawie, opowiedział także wszystkimi szczegółami i nazwiskami przebieg zamachu. W ten sposób ujawniono Kotkowskiego. Postawiony przed sądem, został skazany na bezterminową katorgę do Syberii Wschodniej (w tym czasie na karę śmierci za udział w powstaniu styczniowym już nie skazywano).

9. Sześciu braci Rosjan

W szeregach powstańczych na Lubelszczyźnie w latach 1863-1864 odnajdujemy również Rosjan, Ukraińców i Białorusinów, oficerów i żołnierzy, którzy walczyli przeciwko armii carskiej. Motywy ich decyzji były różne. Obok pobudek ideowych powodem dezercji z szeregów rosyjskich mogły być krzywdy osobiste i cierpienia, które wynikały z surowej dyscypliny i okrutnych kar stosowanych w armii carskiej. Wśród byłych żołnierzy rosyjskich na szczególną uwagę zasługują;

Paweł Kuźniecowa w maju 1863 r. zbiegł i znalazł się w oddziale powstańczym dowodzonym przez gen. Michała Kruka-Heydenreicha, biorąc udział w wielu bitwach: (Kaniwołą, Chruśliną, Żyrzynem, Fajslawicami) stoczonych na terenie Lubelskiego⁴⁷. Pod koniec 1863 r. zachorował i pomimo, że powstanie chyliło się ku upadkowi, powrócił na pole walki. Wyrokiem sądu polowego w Lublinie został skazany na 12 lat katorgi, ale Audytoria Polowy zasądził mu karę śmierci. Został rozstrzelany 21 lipca 1864 r. w Lublinie.

Aleksandr Bykow (Bykowski) w marcu 1863 r. zdezerterował i wstąpił do oddziału Krysińskiego, gdzie dowodził kawalerią, następnie walczył pod komendą Karola Loewenharda-Grzymały. Aresztowany w Lublinie 6 sierpnia 1863 r. został skazany na karę śmierci. Rozstrzelano go 29 sierpnia 1863 r. w Lublinie.

Iwan Kaban zbiegł z wojska z czerwca 1863 r. W bitwie pod Krasówką koło Białej Podlaskiej dostał się do niewoli. Został rozstrzelany 6 sierpnia 1863 r. w Lublinie.

Iwan Maksiuł w sierpniu 1863 r. zbiegł z Lublina do oddziału powstańczego płk. Wierzbickiego. Z bronią w ręku dostał się do niewoli 24 stycznia pod Suchodołami koło Fajslawic. Sąd wojenny skazał go na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 13 lutego 1864 r w Lublinie.

Wasal Skurenko (Sikorenko), marynarz floty czarnomorskiej zdezerterował już w 1861 r. w Konstantynopolu i służył w oddziale kozaków ottomańskich. Kiedy wybuchło powstanie styczniowe, przybył do Królestwa i wstąpił do oddziału powstańczego mjr. Jagmina. Wpadł w ręce Rosjan w okolicach Lubartowa. Został rozstrzelany 13 sierpnia 1864 r.

Władimir Kuźniecowa ze służby zbiegł w 16 lipca 1863 r. i wstąpił do oddziału powstańczego Karola Loewenharda-Grzymały. Pod Wygodą 31 sierpnia 1864 r. został ranny i dostał się do niewoli. Wyrokiem sądu wojennego skazano go na karę śmierci przez rozstrzelanie. Wyrok wykonano 5 marca 1864 r. w Lublinie⁴⁸.

⁴⁷ A. Polski, A. Kasprzak, Miejsca pamięci powstania styczniowego w województwie lubelskim, Lublin-Fajslawice, 2007, s. 26.

⁴⁸ W. Śladkowski, Miejsce straceń powstańców 1863 r. w Lublinie, Lublin 1993, s. 44-45.

10. Proponowana bibliografia załącznikowa

1. Beiersdorf. O, Współpraca polskich i rosyjskich rewolucjonistów na Syberii w okresie Powstania Styczniowego [w:] Z przeszłości Syberii, Kraków 1964.
2. Ćwik. W, Pięć lat w kraju niewoli. Wspomnienia Sybiraka, Czerniowce 1893.
3. Deręgowski. P, Podróż do Syberii i powstanie nad Bajkałem, Poznań 1878.
4. Irański. A, Pamiętniki 1832-1876, Warszawa 1968.
5. Janik. M, Dzieje Polaków na Syberii, Kraków 1928.
6. Jewsiewicki. W, Na syberyjskim zesłaniu. Warszawa 1959
7. Jędrychowska. B, Polscy zesłańcy na Syberii 1830-1883, Wrocław 2000.
8. Kaproń. A, Komitet Wsparć Weteranów 1863 R. w Lublinie, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. LII/LIII, Sectio F, Lublin 1997/1998, s. 116-117.
9. Kuczyński. A, Syberia 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, Martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków, Kraków 2007.
10. Kuczyński. A, Syberia 400 lat polskiej diaspory, Wrocław 1998.
11. Librowicz. Z, Polacy na Syberii, Kraków 1884.
12. Łukowski. Z, Ludność polska w Rosji 1863-1914, Wrocław 1978.
13. Maksimow. S, Syberia i ciężkie roboty, t. 3, Warszawa 1898.
14. Nad grobowcem bohaterów 1863 r., Lublin 2005.
15. Niebelski. E, Nieprzejednani wrogowie Rosji, Duchowieństwo lubelskie i Podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu, Lublin 2008.
16. Epilog styczniowej insurekcji 1863 r. pod red. E. Niebelskiego, Lublin 2006.
17. Pamiętamy o Bohaterach Powstania styczniowego 1863, Lublin 2003.
18. Polski. A, Kasprzak. A., Miejsca pamięci powstania styczniowego w województwie lubelskim, Lublin-Fajstławice, 2007.
19. Polski Słownik Biograficzny, t. 31, 1988/89, Warszawa-Wrocław, s. 59-60.
20. Rozmanith. A Wspomnienia z nad Bajkału, Kraków 1870.
21. Sadurski. J, Udział uczniów Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie w manifestacjach patriotyczno-religijnych przed powstaniem styczniowym, Summarium R. 39 (59), Lublin 2010, s. 23-43.
22. Siwiński. J, Katorżnik, czyli pamiętniki Sybiraka, Kraków 1905.
23. Słownik Biograficzny miasta Lublina, pod red. Tadeusza Radzika, Adama A. Witusika i Jana Ziółka, T. II, Lublin, 1996.
24. Skok. H, Polacy nad Bajkałem 1863-1883, Warszawa 1974.
25. Śladkowski. W, Miejsce straceń powstańców 1863 r. w Lublinie, Lublin 1993.
26. Śliwowska. W, Zesłanie i katorga dziejach Polaków 1815-1914, Warszawa 1992.
27. Śliwowska. W, Zesłańcy polscy w imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku, Warszawa 1998.
28. Tomczyk J., Lublin w okresie powstania styczniowego, „Rocznik Lubelski” 1961, t. 4, s. 129-170.
29. Tomczyk J., Organizacja cywilno-wojskowa powstania styczniowego w Lubelskiem i na Podlasiu, „Rocznik Lubelski” 1963, t. 6, s. 7-70.
30. Trojanowiczowa. Z, Sybir romantyków, Kraków 1992;
31. Wiercieński. H, Literatura Syberii, Tygodnik Ilustrowany za r. 1898, nr 46 i 47.
32. Wiercieński. H, Druga Ojczyzna Polska, Tygodnik Ilustrowany za 1909, nr 23.
33. Wiercieński. H, Z wspomnień Dalekiego Wschodu, „Biblioteka Warszawska”, za luty 1913.
34. Wiercieński. H, Pamiętniki, przedmowa i opracowanie A. Zajączkowski, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1973.
35. Pamiętamy o Bohaterach Powstania styczniowego 1863, Lublin 2003.

11. Rola nauczyciela historii we współczesnej szkole

Jestem nauczycielem historii w liceum ogólnokształcącym. Mam dwudziestoletni staż. Przez ten czas miałem wielokrotnie okazję, by stwierdzić, że uczniowie po za słowem Syberia w ogóle nie znają dziejów Polaków na Syberii. Aby ułatwić im zdobycie wiadomości na ten temat zacząłem udostępniać młodzieży dostępne mi materiały i przygotowywać niezbędne informacje. Wykorzystałem też w tym celu źródła historyczne przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie. Zebrałem bibliografię, która jest wyborem najważniejszych publikacji historyków, w tym lubelskich, które dotyczą XIX stulecia.

Powodem braku wystarczającej wiedzy historycznej młodzieży na poziomie szkoły średniej jest niewystarczająca obecność problematyki powstania 1863 r. w podręcznikach szkolnych. Nie ma w nich na przykład losów zesłańców postyczniowych w imperium rosyjskim. Mimo najlepszych chęci uczeń nie jest w stanie sam poradzić sobie z tak ważnym problemem. Książki wyjaśniają poszczególne zagadnienia, ale nie łączą ich w pełen system nauczania, toteż uczeń często czuje się zagubiony i niepewny. Licealiści sami zauważają pewne braki, jeśli chodzi o swoją wiedzę na temat powstań narodowych w XIX w. i okresu postyczniowego. Proszą o wskazanie odpowiedniej literatury popularnonaukowej do dziejów Lubelszczyzny w tym okresie. Zbyt ogólnikowa wiedza podręcznikowa powoduje, że uczeń nie rozumie wielu wydarzeń. Aby wypełnić te luki, przygotowałem bibliografię, która obejmuje materiały rękopiśmienne i prace drukowane. Może ona posłużyć do przygotowania lekcji na wybrane tematy z XIX wieku., w tym o zesłańcach postyczniowych i ich postawach politycznych. Dzięki temu lekcje będą ciekawsze, co ułatwi uczniom poznanie losów Sybiraków i rozbudzi ich zainteresowanie tym zagadnieniem.

Na podstawie własnych badań naukowych dotyczących korpusu nauczającego oraz uczniów Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie w latach 1832-1864 w szkole, której pracę przeprowadziłem lekcje i wycieczki historyczne⁴⁹. Uczestniczyłem też jako referent w sesjach naukowych poświęconych powstaniu listopadowemu i styczniowemu na Lubelszczyźnie⁵⁰. Uczniowie i publiczność uczestnicząca w sesjach mogli zapoznać się z rozporządzeniami władz powstańczych i dowódców oddziałów, z nieznanymi dotąd nazwiskami osób biorących udział w wydarzeniach dziejowych. Zebrane dane przedstawiłem w postaci zestawień tabelarycznych. Przebieg niektórych bitew i potyczek odtworzyłem na podstawie fragmentów pamiętników uczniów i absolwentów Gimnazjum Lubelskiego, którzy walczyli w oddziałach powstańczych. Wybrane fragmenty zostały przez uczniów poddane analizie. Wyciągali z niej samodzielnie wnioski (np. jak wyglądał strój powstańca, jego uzbrojenie, relacje z okoliczną ludnością, pomoc świadczoną przez ludność powstańcom, informacje o ruchach wojsk rosyjskich). Lekcje zainteresowały znaczną część uczniów. Prosiłi o podanie literatury ukazującej przebieg powstania na Lubelszczyźnie.

Od maja 2004 r. jest wydawane czasopismo szkolne „SADURCZYKUS TIMES”, które upowszechnia wśród młodzieży i pracowników IX Liceum Ogólnokształcącego im. M. Kopernika w Lublinie program edukacji europejskiej, stosunków międzynarodowych, program wychowania patriotycznego, a także aktualności z życia szkoły⁵¹.

⁴⁹ M.in. Ulicami XIX-wiecznego Lublina, Śladami Józefa Skłodowskiego dyrektora Gimnazjum Gubernialnego w Lublinie w latach 1851-1862.

⁵⁰ M.in. *Lublin i Lubelszczyzna na przestrzeni wieków* w ramach 690 rocznicy lokacji Miasta Lublina w KUL (2007), *Powstanie Listopadowe na Lubelszczyźnie – Źródła, wydarzenia, ludzie* w KUL (2011).

⁵¹ (<http://copernicus.9lo.lublin.pl/~is/sadurczykus/>) W latach 2004-2012 ukazało się łącznie 16 numerów czasopisma. Siedemnasty w całości poświęcony jest Lubelskim śladom na syberyjskim szlaku w XIX w.

Znaczenie projektu

dla szkoły:

- zwrócenie większej uwagi na współpracę nauczycieli w celu koordynacji działań edukacyjnych i wychowawczych;
- organizowanie na terenie szkoły debat, spotkań i konkursów propagujących ideę budowania odpowiedzialności i udziału młodych ludzi w sprawach ważnych dla nich i dla kraju;
- zaangażowanie personelu nauczycielskiego w realizację przedsięwzięcia;
- realizowanie programu wychowawczego szkoły poprzez propagowanie problematyki obywatelskiej.

dla uczniów:

- realizowanie własnych pomysłów i przedsięwzięć przygotowujących uczniów do przyszłej działalności na rzecz społeczeństwa i budowania własnej filozofii życiowej;
- budzenie zainteresowania młodzieży problematyką obywatelską oraz aktualnymi wydarzeniami w kraju;
- kontynuowanie wydawania szkolnego czasopisma „Sadurczykus Times”;
- poznanie różnych metod i środków służących urozmaiceniu tematyki;
- zaprezentowanie zdobytej wiedzy i umiejętności oraz dzielenie się nimi.

dla mnie:

- nawiązanie współpracy z innymi nauczycielami w podejmowaniu szeroko rozumianej problematyki społecznej;
- umożliwienie realizacji własnych pomysłów i zamierzeń związanych z moimi zainteresowaniami;
- satysfakcja z osiągnięcia założonych celów;
- doskonalenie umiejętności organizacyjnych;
- pogłębienie wieloaspektowej wiedzy o stosunkach międzynarodowych,
- zwiększanie kreatywności.

Sadurczykus Times

Pismo społeczno-historyczne

IX Liceum Ogólnokształcącego im. Mikołaja Kopernika w Lublinie

Redakcja:

dr. Ireneusz Sadurski

Krzysztof Ponieważ